

CĂRȚILE POPULARE GERMANE ȘI SPECIFICUL ACESTORA

Cristina GROSSU-CHIRIAC

doctor în filologie, conferențiar universitar

Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Litere
Centrul Științific Didactic Literatura Universală și Comparată
0000-0001-9719-9922

Articolul oferă o sistematizare a informației privind cărțile populare germane din secolul al XV-lea și al XVI-lea. Cartea populară este o specie literară a literaturii germane din perioada menționată, o specie foarte diversă, distractivă, apreciată de masele largi ale populației și răspândită în toate teritoriile de limbă germană. Inițial adaptând opere literare feudale, preponderent franceze, pentru a distra publicul orășenesc, cu timpul cărțile populare adoptă și subiecte autentice germane. Printre cele mai celebre cărți populare germane cu subiect original se numără: „Till Eulenspiegel”, „Cetățenii din Schilda”, „Istoria despre Dr. Faustus” (tradusă în limba română cu titlul „Historia despre Dr. Faustus, mult defăimatul vrăjitor și magician”). Articolul poate fi utilizat ca material didactic pentru studenții care studiază literatura germană.

Cuvinte-cheie: literatura germană, secolul al XV-lea, secolul al XVI-lea, carte populară, Faust, Eulenspiegel, Cetățenii din Schilda.

La sfârșitul Evului Mediu, în teritoriile de limbă germană încep să se dezvolte vertiginos orașele. În această perioadă cavaleria este deja în declin. Viața spirituală nu se mai concentrează în mănăstiri și castele cavalerești, ci în orașele care se dezvoltă rapid, iar literatura, la rândul său, începe să aibă un alt caracter, corespunzător noii structuri sociale. Începând cu secolul al XIV-lea, literatura reflectă tot mai mult năzuințele și interesele maselor largi – ale burgheziei orășenești, elogiind virtuți burgheze, cum ar fi cumpătarea, spiritul de economie, pragmatismul, istețimea, spiritul întreprinzător etc. Încep să se deschidă primele școli laice, astfel tot mai mulți

oameni pot să citească. Se deschid și primele universități pe teritoriu german – Universitatea de la Heidelberg în 1386, Universitatea de la Leipzig în 1409 ș.a. Dar ceea ce contribuie cel mai mult la răspândirea literaturii este, fără îndoială, descoperirea tiparului de către Johannes Gutenberg, în 1450, și înlocuirea pergamentului prin hârtia mult mai accesibilă. Astfel poate fi explicată atât cererea sporită ca rezultat al accesibilității cărților, cât și interesul în creștere al maselor largi pentru cuvântul scris.

Deși cărțile populare reprezintă o specie literară tipică pentru literatura germană din perioada tardivă a Evului Mediu, termenul „carte populară” („Volksbuch” în germană) nu este, de fapt, unul medieval. Termenul „Volksbuch” („carte populară”) este lansat în perioada romantismului de Joseph von Görres [6, p. 88] și anume în 1807 în cartea sa „Die teutschen Volksbücher”, într-o perioadă în care începe să se manifeste activ interesul pentru istoria și creația literară populară a germanilor, din cele mai vechi timpuri. Cărțile populare sunt istorii destinate delectării publicului larg, întregului popor. Astfel termenul a fost creat din perspectiva publicului receptor, desemnând o carte dedicată maselor largi ale populației și pe înțelesul acestora, și nu o carte creată anonim (aveau adeseori un autor sau un editor). În perioada când au apărut, cărțile populare erau numite, de regulă, „istorii” („Historien”).

Același Joseph von Görres, la începutul secolului al XIX-lea, definind această specie, culege și publică mai multe cărți populare germane, pentru a le introduce în circuitul literar și pentru a le face cunoscute publicului larg, interesat în a-și cunoaște trecutul.

Cărțile populare erau scrise în proză, într-un limbaj accesibil pe înțelesul omului obișnuit și care serveau distrării publicului cititor, dar și satirizării năravurilor și tarelor diferitor reprezentanți ai societății burgheze. În această perioadă de decădere și dispariție a tagmei cavaleresti, literatura de curte nu le mai este interesantă locuitorilor orașelor, „poporul prefera anecdota în locul prelucrărilor grandilocventului epos cavaleresc sau ale afectatelor romane curtene; prefera farsele în locul vitejeștilor fapte de arme; sau gluma, chiar și vulgară, în locul sentimentalelor povești de dragoste.” [5, p. 300].

Cărțile populare se răspândesc în secolul al XV-lea, dar înregistrează perioada de maturitate și înflorire în secolul al XVI-lea, fiind citite până în

perioada barocului. Primele cărți populare reprezentau adaptări în proză ale poemelor epice curtenești, ale celebrelor istorii de dragoste ale eroilor medievali, descrieri ale călătoriilor sau povești orientale transpuse într-un limbaj clar pentru publicul larg. Inițial era vorba despre adaptarea accesibilă și laicizată a unor istorii cunoscute din tezaurul literaturii universale – istoria războiului Troian, aventurile lui Alexandru cel Mare, Carol cel Mare, cavalerii Mesei Rotunde, adaptări ale Cântecului Nibelungilor și multe altele. Totuși, oricare ar fi fost sorgintea acestor istorii, cărțile populare le adaptau la mentalitatea publicului său – cea a locuitorilor orașelor aflate în plină dezvoltare, preponderent meșteșugari, negustori, hangii etc. De regulă, cărțile populare fiind grupate în jurul unui personaj, aveau o structură ciclică, adică erau constituite din mai multe istorii scurte care puteau fi citite/ascultate separat, căci meșteșugarii și negustorii le citeau/ascultau sau povesteau fragmentar, atitudinea pragmatică față de utilizarea rațională a timpului devenind, de asemenea, foarte importantă. În această perioadă timpul devine prețios, o valoare în sine.

Dacă în secolul al XV-lea, sub aspectul subiectelor abordate, avem mai mult prelucrări ale diferitor opere din literatura universală, atunci în secolul al XVI-lea apar deja primele cărți populare autentice germane. O carte populară inspirată din snoavele medievale ale poporului german este „**Till Eulenspiegel**”. Protagonistul este creat în baza unui personaj care a existat realmente în secolul al XIV-lea, pe nume Ulenspiegel din Saxonia de Jos. Se cunoaște că nu avea un loc stabil de trai, peregrinând în diferite localități, dar a murit de ciumă la Mölln, prin 1350. Snoavele despre Till Eulenspiegel se tot adună în jurul personajului, fiind publicate reunite pentru prima dată la Strasbourg, în 1515. Numele „Eulenspiegel” are o semnificație, în limba română fiind tradus ca „Til Buhogлиндă” [7, p. 97]. Pe coperta primei ediții a cărții (în original), Till este ilustrat ținând într-o mână o bufniță, iar în cealaltă o oglindă. Bufnița simbolizează înțelepciunea și istețimea protagonistului, iar oglinda reflectă cu fidelitate tarele societății. Protagonistul, într-adevăr, este înzestrat cu multă istețime, luând peste picior și criticând reprezentanții tuturor păturilor sociale.

Unele dintre istorii reiau snoave mai vechi din ciclul „Popa Amis” („Pfaffe Amis”), din secolul al XIII-lea, sau din „Popa din Kalenberg” („Der Pfaffe von Kalenberg”). Numit de Fritz Martini „un Păcală german,

prototipul țăranului devenit calfă, dar neîncadrat în vreo breaslă” [6, p. 86], Eulenspiegel joacă nenumărate farse mai marilor timpului – principilor, clericilor, feudalilor, dar și hangiiilor, țăranilor și meșteșugarilor care-i ies în cale, demascându-le viciile, înseosebi prostia, îngâmfwarea, fățwrnicia, avariția etc. „El poate fi considerat reprezentantul tuturor păturilor sociale plebeiene. Fără a fi asocial, este un izolat, care aparține totuși opoziției, cu profundă simpatie pentru cei dezmoșteniți, a cărui ironie amară și satiră se îndreaptă cu superioritate împotriva reprezentanților tuturor claselor și păturilor cu diferite tare morale sau spirituale” [7, p. 97].

Istoriile relatate în carte au menirea de a distra, dar și de a învăța publicul cum să nu procedeze, propovăduind istețimea, puterea de judecată, curajul de a înfrunta realitatea, gândirea logică vie în fiecare moment. Cartea despre Till Eulenspiegel este plină de haz, dar și de multă critică, satiră și sarcasm. Ea s-a bucurat și se bucură în continuare de mare popularitate. Încă în secolul al XVI-lea a fost tradusă în limba franceză, apoi și în alte limbi, devenind tezaur al literaturii universale. Subiectul a inspirat mulți autori europeni (F. Wedekind, G. Hauptmann, Ch. de Coster ș.a.), dar și compozitori (R. Strauss).

Cartea populară „Burghezii din Schilda” („Die Schildbürger” sau „Das Schildbürgerbuch”), publicată în 1597, face parte din seria cărților populare germane cu caracter pur umoristic. Cartea descrie aventurile și negliobiile locuitorilor unui orașel din Saxonia – Schilda (Șilda) și seamănă în multe privințe cu o altă carte germană „Cartea nătângilor” („Das Lalebuch”, 1597), despre prostia locuitorilor din Laleberg. Ambele adaptează multe istorii cunoscute încă de la Esop și din antichitate.

Inițial, după cum se relatează în text, cetățenii din Schilda erau foarte deștepți și înțelepți, așa încât erau solicitați la toate curțile princiare în calitate de sftetnici, ceea ce însemna că ei lipseau tot mai des și mai mult timp din localitate. Cu timpul, soțiile, familiile lor s-au săturat să le ducă lipsa și să poarte singuri grija gospodăriilor și le-au cerut insistent să mai stea pe acasă. Sfatul bătrânilor din localitate a găsit o soluție - bărbații din Schilda să nu mai fie atât de deștepți, să o facă pe proștii, ca să nu mai fie atât de solicitați pe la diferite curți. Astfel, cetățenii din Schilda mai întâi doar se prefac proști și comit multe negliobii, totuși, cu trecerea timpului, nerozia devine un obicei și se instalează statornic în toată

localitatea. Cartea descrie cu mult umor aventurile și prostiile comise de locuitorii Schildei, de exemplu, cum ei construiesc primăria fără ferestre, apoi cară cu saci și găleți lumină în încăperi, cum seamănă sare, cum își încălesc picioarele și nu le pot descâlci, cum încearcă să urce o vacă pe un zid vechi, ca aceasta să pască iarba de pe el, cum ascund clopotul bisericii în mijlocul iazului, însemnând pe barcă locul unde l-au scufundat și multe alte nerozii de acest fel, care stârnesc râsul. Istoriile pot fi lecturate/povestite separat, sunt redată cu mult haz, fiind destinate mai puțin criticii sau satirizării moravurilor, cât efectiv amuzamentului unui public larg. Până la final, cetățenii din Schilda au ajuns să-și incendieze localitatea, așa încât, nemaivând unde sta, familiile s-au pornit în căutarea altui loc de trai, împânzind lumea întreagă cu prostia lor. Cartea populară despre cetățenii din Schilda s-a bucurat într-adevăr de foarte mare succes și la apariția sa, și până în secolul al XVIII-lea fiind cunoscută, de exemplu, și de scriitorul german Martin Wieland (1733-1813) care o citează în creațiile sale (de ex. în romanul „Istoria Abderiților”). La începutul secolului al XIX-lea a fost redescoperită și republicată de romantici, fiind astfel readusă în circuit extins. Actualmente cartea despre cetățenii din Schilda face parte din programul de lecturi pentru elevi.

Cartea populară din secolul al XVI-lea cu cel mai mare impact în literatura germană și universală este fără îndoială **„Cartea populară despre doctor Faust”**. Publicată în 1587 la Frankfurt de editorul Spies cu titlul în original „Historia von Dr. Johann Faustus...”, cartea redă istoria vieții unui savant, vrăjitor, alchimist, astrolog, cercetător al elementelor numit Dr. Johann (Heinrich) Faustus.

Faust ca persoană istorică este „una dintre cele mai interesante figuri ale istoriei culturii europene” [1, p. 26]. Tradiția spune că și acest personaj a fost creat în baza unei personalități reale Georgius Sabellicus, care a trăit probabil în sudul Germaniei, în localitatea Helmstadt de lângă Heidelberg, sau după Melanchton, în orașelul Knittlingen din regiunea Württemberg [1, p. 27]. Numele de Faustus ar fi fost adăugat ulterior, cu semnificația din limba latină „fericitul” sau „cel fericit”, un nume utilizat frecvent în perioada Reformei. Se cunosc puține date verificabile despre el – o fi fost născut la sfârșitul secolului al XV-lea, prin 1480, și a murit pe la 1540 de o moarte nenaturală, în circumstanțe neordinare. Fiind și

alchimist, efectua multe experiențe, respectiv, în cadrul unui experiment de obținere a aurului, într-o noapte o fi provocat o explozie, ceea ce dus la moartea sa subită, corpul fiindu-i găsit bucățit și desfigurat. De aici își începe cariera personajul literar. Exploziile nefiind cunoscute publicului la acea vreme și priveriștea oribilă provocată de explozie au alimentat imaginația bogată a oamenilor, care au tot adăugat vieții lui Faust noi și noi elemente neverosimile. Astfel, pe parcursul următoarelor decenii, apar tot mai multe legende și istorii fascinante despre viața Dr. Faustus, moartea acestuia fiind interpretată drept pedeapsă pentru pactul cu diavolul – singura explicație a morții oribile a savantului pe care publicul o putea oferi, conform concepțiilor etice ale epocii.

Din cartea populară [3] aflăm, așadar, că protagonistul s-a născut într-o familie de țărani creștini din Roda, de lângă Weimar, apoi datorită unui unchi înstărit a studiat teologia la Wittenberg, a fost un student sânguincios, capabil și talentat, a obținut titlul de doctor în teologie, întrecând alți 16 colegi magiștri. Totuși, s-a îndepărtat de Biblie și de cuvântul Domnului, ajungând într-un cerc rău-famat și s-a dedicat, la Cracovia, magiei și vrăjitoriei. Nu a mai dorit să fie doctor în teologie, numindu-se de acum încolo astrolog, matematician și doctor în medicină. Deoarece dorea cu ardoare să afle tot mai multe despre tainele universului, motivele ce mișcă cerul și pământul, iubind „ceea ce nu este de iubit” [3, p. 1], Dr. Faust a decis să recurgă la ajutorul diavolului, să-și vândă sufletul. Pactul cu diavolul (Mephostopheles în cartea populară) prevedea o perioadă de 24 de ani, în care acesta urma să-i îndeplinească lui Faust toate dorințele. După ce a avut parte de plăceri lumești, de multe aventuri, scamatorii, vrăjitorii, la sfârșitul acestui termen, Faust ne este prezentat drept un om plin de regrete, dar deja nimic nu-i mai poate salva sufletul.

Pentru cititorul din secolul al XVI-lea, Faust trebuia să joace rolul de exemplu negativ, de semnal de avertizare și, respectiv, mesajul moralizator al cărții era evident – își va găsi o moarte cumplită și va ajunge în iad cel care va îndrăzni să facă vreo înțelegere cu diavolul, cel care se va abate de la dreapta credință, cel care va renunța la Dumnezeu. Totuși, este de remarcat faptul că, cu excepția propozițiilor cu titlu de avertizare pe parcursul textului și cu excepția finalului înfricoșător, toată cartea populară tocmai satisface curiozitatea publicului, oferindu-i descrierile

detaliat ale tuturor plăcerilor, aventurilor prin care trece Faust datorită pactului cu diavolul. Publicul citește și este martorul călătoriilor fascinante ale lui Faust prin ceruri, văzând din zbor continente și țări îndepărtate, o cunoaște pe Elena, cea mai frumoasă femeie din lume, zboară pe un butoi etc. publicul află ceea ce este interzis de aflat, trăiește clipe și experiențe imposibile pentru un muritor de rând – toate acestea prin intermediul lui Dr. Faust. Aici și vedem acel amestec între mentalitatea statică, închisată, rigidă a Evului Mediu și mentalitatea nouă, curioasă, liberă, cutezătoare și exploratoare a omului Renașterii. Cartea s-a bucurat de mult succes, fiind reeditată de 22 de ori în primii 12 ani. În aceeași perioadă a fost tradusă în daneză, engleză, olandeză, franceză.

Curajul și năzuința lui Faust de a-și depăși limitele, de a cunoaște mai multe, motivul faustic a avut pe parcursul secolelor un impact major în literatură și artă, devenind motivul german cel mai cunoscut la nivel mondial. Faust a inspirat oamenii de artă de pretutindeni secole la rând, neîncetând să suscite interes până în zilele noastre. Una dintre primele prelucrări străine de mare impact este piesa „Istoria tragică a vieții și morții lui Doctor Faust” („Tragic History of the Life and Death of Doctor Faustus” 1590) a dramaturgului englez Christopher Marlowe (1564-1593), în care autorul își manifestă compătimirea pentru personaj. Piesa lui Marlowe a constituit baza piesei jucată de teatrele de păpuși englezești în toată Europa, inclusiv în secolul al XVIII-lea, piese în care Faust este transformat totuși într-un personaj malefic, care-și vinde sufletul doar pentru bogăție și putere. Anume în această variantă subiectul faustic este vizionat și de tânărul J.W. Goethe (1749-1832), varianta inițială a lui Marlowe Goethe cunoscând-o de abia în 1818. Goethe va lua cunoștință și de varianta germană originală a cărții populare, acest subiect interesându-l pe tot parcursul vieții sale. În secolul al XVIII-lea și G.E. Lessing (1729-1781) scrie un roman despre Faust, pentru prima dată interpretând acest personaj în sens iluminist, cu înțelegere și apreciere. Această linie de interpretare a fost dezvoltată de J. W. Goethe în capodopera sa „Faust” (1808), care a transformat acest personaj din unul european în unul de interes mondial. Motivul faustic a fost prelucrat de mulți alți scriitori germani, printre care Fr. M. Klingner, Heinrich Heine, Thomas Mann și mulți alții. Faust este prezent activ și în muzică (Ch.

Gounod, H. Berlioz, R. Wagner ș.a.) și în pictură (de ex. la Rembrandt, Delacroix și mulți alții).

Așadar, cărțile populare au fost o specie importantă a literaturii populare germane din secolele al XV-lea și al XVI-lea, contribuind la proliferarea marilor subiecte ale literaturii universale, dar și la cristalizarea unor subiecte autentice germane. Principalele cărți populare germane au fost „Burghezii din Schilda”, „Till Eulenspiegel”, „Cartea populară despre Doctor Faust”, care s-au instalat adânc în memoria colectivă, fiind transmise din generație în generație, ajungând să fie cunoscute și peste hotarele țărilor germanofone. Îndeosebi motivul faustic a fost reluat de diferiți autori în diferite perioade artistice, fiind adaptat cu succes necesităților fiecărei epoci în parte. Aidoma miturilor antice, aceste cărți populare dau dovadă de mare flexibilitate, constituind un izvor de inspirație inepuizabil.

Referințe bibliografice:

1. BERNHARDT, Rüdiger (Ed.) (2019) – *Königs Erläuterungen Band 21: Johann Wolfgang von Goethe: Faust I*, Hollfeld: Bange Verlag, 155 p.
2. BORRIES, Ernst und Erika, von (1991) – *Deutsche Literaturgeschichte. Band 1. Mittelalter, Humanismus, Reformationszeit, Barock*. München, Dtv, 432 p.
3. *Das Volksbuch vom Doktor Faustus (Cartea populară despre Dr. Faustus, text integral în germană)*: <https://www.projekt-gutenberg.org/schwab/faustus/faustus.html>, (accesat la 28.05.2023).
4. *Die Schildbürger (Burghezii din Schilda, text integral în limba germană)*: <https://www.projekt-gutenberg.org/anonymus/schildbu/titlepage.html> (accesat la 28.05.2023).
5. DRÂMBA, Ovidiu (1998) – *Istoria literaturii universale*, vol. 1, București, Vestala, 351 p.
6. MARTINI, Fritz (1972) – *Istoria literaturii germane de la începuturi până în prezent*. București, Univers, 657 p.
7. RĂDUCANU, Sevilla, LIVESCU Jean (1972) – *Antologie a literaturii germane*, București, Editura științifică, 699 p.
8. RUFFING, Reiner (2019) – *Deutsche Literaturgeschichte*, ediția a 2-a, Stuttgart, Wilhelm Fink Verlag, 307 p.